

Kirjojen kuvitus ansaitsee kiitoksen. Menneisyyttä valotetaan jokaisen kylän vanhan kartan tai useampien karttojen ja valokuvien avulla. Usein vanhat vaikeatulkintaiset mutta kauniit kartat jäävät pelkäksi kuvitukseksi, mutta näissä kirjoissa kartat on saatu tekstiä täydentäviksi ja ymmärrettäviksi hyvin laadittujen kuvatekstien avulla. Erityisen onnistunut ja runsas on Espoon-kirjan kuvitus. Siinä on jokaisen kylän vanhasta keskusalueesta piirretty myös havainnekartta, jossa nykyiseen karttakuvaan on merkitty vanha kylänpaikka ja vanhojen talojen sijainti. Tällainen esitys auttaa lukijaa suhteuttamaan vanhan todellisuuden nykyiseen. Kirjassa on myös nykyvalokuva kaikista Espoon vanhoista kyläpaikoista. Kirjojen asutushistoriallisissa päätelmäluvuissa on hyvin laadittuja asutuksen kielisuhteita valaisevia karttoja.

Saulo Kepsu kertoo tutkimuksissaan tukevan lähdeaineiston varassa yksityiskohtaisen ja mukaansa tempaavan tarinan Helsingin seudun menneisyydestä.

Kirjoja voi lämpimästi suositella näistä seuduista kiinnostuneille. Niistä voi myös oppia, millä tavalla erilaiset, usein vähemmän täydelliset lähdeaineistot saa puhumaan, kun niiden käsittelytaidon osaa.

RITVA LIISA PITKÄNEN
etunimetyhteen.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- HULDÉN, LARS 2001: *Finlandssvenska bebyggelsenamn. Namn på landskap, kommuner, byar i Finland av svenskt ursprung eller med särskild svensk form*. Helsingfors: Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 635.
- PAIKKALA, SIRKKA (toim.) 1992: *Järvi-Espoo. Vesistönimet, luontoa, historiaa ja tulevaisuutta*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnitteluvirasto.
- (toim.) 1996: *Saaristo-Espoo. Nimistöä, luontoa, historiaa ja tulevaisuutta*. Espoo: Espoon kaupunkisuunnitteluvirasto.

Referoitua puhetta vuorovaikutuksessa

Elizabeth Holt ja Rebecca Clift (toim.): *Reporting talk. Reported speech in interaction*. Studies in interactional sociolinguistics 24. Cambridge: Cambridge University Press 2007. 287 sivua. ISBN 0-521-82483-4.

Elizabeth Holtin ja Rebecca Cliflin toimittama teos *Reporting talk* jatkaa referoinnin tutkimuksen perinnettä, mutta vie sitä yhä vuorovaikutteisempaan suun-

taan. Jo Markku Haakanan ja Jyrki Kalliokosken (2005) toimittamassa teoksessa *Referointi ja moniäänisyys* tutkimuksen painopiste oli siirtynyt referoivien rakenteiden ja referoivan ja referoitavan tilanteen suhteen tutkimisesta referointitilanteen vuorovaikutuksen tutkimiseen (Kuiiri 2006). Käsillä olevassa teoksessa vuorovaikutuksen tutkimus on keskeisin tavoite; kirjan kaikissa kymmenessä artikkelissa tutkitaan puheen tai ajatuk-

sen referointia puhutussa vuorovaikutuksessa. Vaikka tutkimusten aineistot vaihtelevat arkipuheesta (esim. Couper-Kuhlen, Goodwin, Haakana, Holt, Clift) reporterin puheeseen (Clayman) ja median ja asiakkaan väliseen keskusteluun (Wooffitt), tutkimuksia yhdistää menetelmä: kaikissa artikkeleissa referoitua puhetta – tai referoituja ajatuksia – tutkitaan keskusteluanalyysin keinoin.

Keskusteluanalyttinen lähestymistapa mahdollistaa referoitujen jaksojen tarkan sekventiaalisen analysoimisen ja avaa näin uusia ulottuvuuksia juuri referoinnin funktioiden tutkimiseen. Toimittajat toteavat esipuheessaan, että teoksen keskeinen tavoite on selvittää, miten referoidut jaksot muotoillaan meneillään olevassa keskustelussa ja millaisissa sekventiaalisissa konteksteissa referoitua puhetta käytetään.

Jo aikaisemmin on todettu referoinnin olevan keskeinen keino kertomusten luomisessa. Kokoelmassa esimerkiksi Haakana, Holt sekä Rae ja Kerby tutkivatkin referointia juuri kertomisen välineenä. Couper-Kuhlen ja Clift taas tutkivat tapauksia, joissa referointia käytetään muissa kuin kertovissa konteksteissa.

Referoitujen jaksojen merkitseminen

Vaikka keskusteluanalyysi on referoinnin tutkimuksessa metodina melko uusi, osa käsiteltävistä asioista liittyy vanhoihin kysymyksiin. Tällainen on esimerkiksi johtolauseen käyttö. Elizabeth Holt on tutkinut tapauksia, joissa ei ole johtolauseetta. Hän osoittaa artikkelissaan, että johtolauseettomia referointeja käytetään humoristisissa konteksteissa. Niiden avulla luodaan tai lisätään meneillään olevaan keskusteluun hypoteettinen skenaario. Tyypillistä on, että osallistajat

luovat hypoteettisen skenaarion yhdessä: ensimmäistä referaattia seuraa toinen ja kolmas. Holt esittää, että johtolauseettomuudella on systemaattiset syyt. Hänen korpuksessaan johtolauseettomien referaattien avulla näytellään kertomuksen maailman henkilöitä. Referoivilla vuoroilla esitetään, mitä henkilö voisi mahdollisesti sanoa. Johtolauseettomat referaatit on luotu responsseiksi aikaisempaan puheeseen, joka tyypillisesti sisältää johtolauseen. Ne ovat siis uusia kontribuutioita jo aloitettuun toimintaan.

Markku Haakana tarkastelee ajatusten referoimista valituskertomuksissa (ks. myös Haakana 2005). Haakanan aineistossa referoinnit on yleensä merkitty johtolauseella *minä / mä aattelin et* – tosin Haakana käsittelee myös tapauksia, joissa johtolauseen verbi on *olin*, jolloin jää avoimeksi, onko kyseessä puheen vai ajatuksen referointi. Haakanan mukaan ajatusten referoiminen on tyypillistä valituskertomuksissa, ja se myös toimii keinoon luoda kertomuksista nimenomaan valituskertomuksia.

Vaikka ajatusten referoimista ei ole perinteisesti tarkasteltu erikseen vaan referoidun puheen osana, Haakana esittää, että ajatusten referoiminen ansaitsee tulla tarkastelluksi itsenäisenä ilmiönä. Toisin kuin referoitu puhe, referoidut ajatukset on tuotu esille sellaisena, mitä ei ole sanottu. Ajatusten ja puheen referoiminen eroavat toisistaan toisaalta myös sen suhteen, millainen pääsy puhujalla on referoitavaan ainekseen. Toisen henkilön puheeseen kuulijallakin on pääsy, mutta toisen henkilön ajatuksia lienee vaikea referoida. Toisaalta tämäkin olisi viime kädessä empiirinen kysymys.

Haakanan tutkimuksessa puhujat esittävät nimenomaan omia aikaisempia ajatuksiaan. Haakana osoittaa, että vali-

tuskertomusta luova kertoja esittää referoidut ajatuksensa äänettömänä reaktion kertomuksen maailmassa olevan keskustelukumppanin sanoihin. Hän toteaa, että ajatusten referoiminen toimii puhujan keinona arvioida kerrottuja tapahtumia ja ohjata kuulijaa arvioimaan meneillään olevaa kertomusta samansuuntaisesti kuin puhuja. Referoidut jakso-ot esittävätkin hiljaista kritiikkiä. Vaikka pinnalta katsoen tapahtumat näyttävät sujuneen odotusten mukaan, pinnan alla on kuitenkin myrskynnyt. Esittämällä kritiikkinsä vain ajateltuna kertoja osoittaa samalla, että vaikka toisen toiminnassa on ollut valittamisen aihetta, hän ei ole kyseisessä tilanteessa alentunut valittamaan vaan on toiminut odotusten mukaisesti. Käyttämällä *olla*-verbin sisältävää johtolauseetta, esimerkiksi *mä olin (iha/sillee/niinku) et*, puhuja voi kuitenkin jättää avoimeksi, onko referoitu jakso vain ajateltu vai myös sanottu (vrt. Routarinne 2005). Tämäkin voi olla tarkoituksenmukaista; puhuja voi esimerkiksi jättää eksplikoimatta, ettei todellisessa tilanteessa puolustanut itseään, vaan tyytyi mutisemaan mielessään.

Johtolauseiden muoto nousee kirjan artikkeleita lukiessa esille myös sen vuoksi, että niitä on ei-äidinkielenä lukijana välillä vaikea paikantaa. Esimerkiksi Raen ja Kerbyn artikkelissa tyypillinen johtolauseen verbi – jota kirjoittajat eivät kuitenkaan kommentoi – on *goes / went*. Esimerkiksi: *I'm sitting there and they goes There he is... I goes this is my uncle's house* (s. 179; lihavoinnit omiani). Keskustelut on nauhoitettu Etelä-Englannissa, ja puhujat ovat miespuolisia 14–16-vuotiaita nuoria, jotka ovat syystä tai toisesta jättäneet koulun kesken. Tunnistusongelmia saattaa aiheuttaa myös puheen foneettista asua mu-

kaileva litteronti. Kesti jonkin aikaa, ennen kuin löysin johtolauseet katkelmasta *Yah bđjihknow we took about nine books up there et the(p) (.) uh: the: e-stamp place'n he got a little pa:r tool Fri:dee'n I sz yih better take it do:wn t-Fridee teh th-t-Frideez'ne sz Oh: I will Saghturdee*. (Tekstistä on jätetty pois intonaatiota ja painotusta osoittavat merkit.) Ylipäänsä englanninkielisten litteroitujen keskustelujen lukeminen tuntuu välillä työläältä – vaikkakin siinä oppii monia seikkoja esimerkiksi ääntämisestä. Katkelmat onkin helpompi ymmärtää, kun lukee ne mielessään ääneen. Toisaalta tuntemattomien sanojen selvittäminen esimerkiksi sanakirjan avulla on hankalaa, jos litteroinnissa on poikettu paljon perinteisestä oikeinkirjoitusasusta tai jos siinä ei ole noudatettu totuttuja sanarajoja. Couper-Kuhlen on päätyttyä mielestäni onnistuneeseen ratkaisuun. Hän käyttää litteraateissa foneettista asua mukailevaa kirjoitustapaa, mutta muotoilee kirjoitusasua juoksevassa tekstissä enemmän totuttua ortografiaa vastaavaksi.

Osallistujien yhteistyö

Keskustelunanalyttisen näkökulman ansiosta käsillä olevan teoksen keskeiseksi teemaksi nousee puhujien yhteistyö. Esimerkiksi Goodwin osoittaa artikkelissaan ”Interactive footing”, miten osallistujat, jonka puhetta referoidaan, osallistuu asennoin ja elein referoidun puheen muotoiluun. Yhteistyö korostuu myös Holtin tutkimuksessa. Hänen tutkimansa referointijaksot ovat nimenomaan osallistujien yhdessä muotoilemia: ensimmäinen puhuja luo hypoteettisen skenaarion, johon toinen vastaa esittämällä, mitä hypoteettisessa maailmassa mahdollisesti sanotaan. Sekä Holt että Goodwin lähte-

vät liikkeelle Goffmanin (1981) esittämistä osallistujarooleista, mutta pitävät niitä etenkin puheen vastaanottajien osalta riittämättöminä. He esittävät, että Goffmanin malli tarjoaa pikemmin luokituksia kuin välineet analysoida sitä, miten osallistujat muotoilevat vuorojaan yhteistyössä osana meneillään olevaa keskustelua.

Goodwin ja Holt painottavat vastaanottajien aktiivista roolia referoidun puheen muotoilemisessa. Goodwin korostaa myös, että kasvokkainen vuorovaikutus on ennen kaikkea multimodaalista. Ei-sanallisen toiminnan keskeisyys ilmenee erityisen selvästi tilanteista, joissa puhuja – puhekykynsä lähes täysin menettänyt afaatikko Chil – kykenee tuottamaan vain kolme sanaa, mutta pystyy siitä huolimatta esittämään mielipiteitään ja jopa luomaan kertomuksia. Hän tarvitsee siihen kuitenkin muiden osallistujien ääniä, aivan konkreettisesti.

Analysoimalla afaatikko Chilin puhetta Goodwin pääsee käsiksi myös toiseen referoinnin kannalta olennaiseen ilmiöön: kielen dialogisuuteen. Goodwin lähtee liikkeelle Volosinovin kielikäsitelmästä, mutta esittää kuitenkin, että tämä rajasi dialogisuuden yhden puhujan – tai kirjoittajan – ilmauksesta etsittäväksi ilmiöksi. Volosinov (1973: 116) esitti, että vain yhden henkilön siteeratessa toista toisiinsa sulautuvat lausumat ovat aktiivisessa suhteessa, sillä vain silloin niiden välille syntyy syntaktinen kytkös. Volosinov siis oletti, etteivät toisiinsa liittyvien ”ään-ten” syntaktiset kytkökset ole mahdollisia aidossa dialogissa, jossa eri puhujat muotoilevat peräkkäisiä vuoroja. Goodwin toteaa, ettei oletus pidä paikkaansa. Keskusteluanalyttiset tutkimukset ovat osoittaneet, että arkikeskustelun vuorot ovat mitä suurimmassa määrin toisiinsa kytköksissä – myös syntaktisesti. Volosinov

esitti näkemyksensä kuitenkin aikana, jolloin keskustelupuheen syntaktinen analysoiminen oli jo tallennusmenetelmien puutteenkin vuoksi vaikeaa.

Suora esitys evidenssinä

Yhteistyönäkökulman lisäksi useissa artikkeleissa käsitellään kysymystä referoidun puheen autenttisuudesta. Vaikka referoitu puhe ei useimmiten ole, eikä voidaan olla, täysin samanlaista kuin aiemmin sanottu, referoimalla voidaan kuitenkin luoda autenttisuuden vaikutelma. Klassinen jako suoraan ja epäsuoraan esitykseen liittyy siihen, kerrotaanko vai esitetäänkö aikaisemmin sanottu. Vaikka suorankin esityksen autenttisuus on osoitettu mahdottomaksi jo aiemmin, ja keskustelupuheessa sanatarkka toistaminen olisi usein mahdotonta jo muistirajoitustenkin takia, referoiminen luo kuitenkin vaikutelman sanatarkasta toistosta. Suora esitys toimiikin vuorovaikutuksessa evidenssinä siitä, että puhujalla on – vaikka ei oikeasti olisikaan – ensikäden tietoa referoimastaan tilanteesta.

Referoidun puheen evidentialinen funktio ilmenee eksplisiittisimmin Galatolon tutkimuksessa. Hän analysoi tilanteita, joissa todistajat käyttävät suoraa kerrontaa. Aineistona on käytetty italialaisen murhaoikeudenkäynnin todistajalausuntoja, joissa todistaja vastaa kuulustelijan kysymyksiin. Galatolo osoittaa, että suoraa kerrontaa sisältävät jaksot sijoittuvat poikkeuksetta vastauksen laajennettuun osaan. Tämä on tärkeää, sillä todistajan tehtävä on vain ja ainoastaan vastata esitettyihin kysymyksiin – puhujan ensimmäinen tehtävä on siis osoittaa, että vuoro on laadittu vastaukseksi (ks. myös Atkinson & Drew 1979). Referoidut jaksot antavat vastaukselle lisää todistusvoi-

maa ja osoittavat, että todistajalla on ensikäden tietoa asiasta, josta hän todistaa. Referoimalla aiempia keskusteluja todistaja pystyy kuitenkin myös irtautumaan kysymysten kontrollista ja tekemään sellaista, mikä ei muuten ole kuulustelutilanteessa sallittua: hän voi tuoda näyttämölle omia mielipiteitään ja asenteitaan, vieläpä joutumatta niistä vastuuseen. Kuulustelija ei voi kiistää sellaista, mitä ei ole väitetty, vaan johon on vain vihjattu.

Galatolon esimerkeissä todistajat referoivat keskusteluja, joissa syytetty puhuu tai joissa hänestä puhutaan. Yksi todistaja sanoo tyttärensä ilmoittaneen, ettei luota syytettyyn: *NO NO mia figlia eh mi disse che non intendeva andarci u::so quest'espressione perché non mi fido* 'EI EI tyttäreni sanoi minulle ettei hän halua mennä hän käytti tätä ilmausta koska en luota häneen' (s. 215, suomennos ja lihavointi omiani). Todistaja siis vihjaa, että syytetty on epäluotettava, mutta ei kuitenkaan väitä sellaista suoraan. Toisen puheen referoiminen on todennäköisesti tehokkaampi – ja kyseisessä tilanteessa ainoa sallittu – keino tuoda syytetty esiin epäedullisessa valossa kuin asian ilmaiseminen esimerkiksi omana mielipiteenä. Kuten Haakanan tutkimus valituskerptomuksista osoittaa, referoiminen ohjaa kuulijaa tulkitsemaan kuvattua tilannetta samansuuntaisesti kuin puhuja. Kuulija saa ikään kuin itse päätyä tulkintaansa, eikä välttämättä edes huomaa tulleen johdatelluksi. Mielipiteen esittäminen toisen puheena siirtää toisaalta myös vastuun sanotusta toimeksiantajalle ja jättää puhujalle vain esittäjän roolin (ks. Goffman 1981: 144–145; Seppänen 1997). Tästä syystä esittäjää ei myöskään voida vaatia vastuuseen esittämistään sanoista.

Suoran esityksen evidentiaalinen käyttö tulee hyvin esiin myös Clifin ja

Couper-Kuhlenin artikkeleissa. Molemmat analysoivat referointeja arkikeskusteluissa, ei-kertovissa ympäristöissä. Tutkimuksista ilmenee, että referoivat vuorot sijoittuvat konteksteihin, joissa selitetään ja arvioidaan.

Couper-Kuhlen osoittaa, että referoivia jaksoja käytetään kerrontasekvenssien ulkopuolella tyypillisesti arviointia seuraavassa vuorossa tai seuraamassa aikaisempaa preferoimatonta, erilinjaista tai muulla tavoin seliteltävää toimintaa. Referoiva rakenneyksikkö esittää jonkin aiemmin sanotun tai ajatellun, joka selittää ja autenttistaa arvion lisäämällä strategisen yksityiskohdan tai osoittamalla arvion historian. Couper-Kuhlen toteaa, että aikaisemman puheen tai aikaisempien ajatusten referoiminen tuo mennyttä nykyisyyteen. Referointien avulla luodaan arvioita ja selityksiä, jotka perustuvat menneeseen mutta avaavat neuvottelutilan uudelleen nykyisyydessä. Tästä näkökulmasta katsoen referointi mahdollistaa myös keskustelun ajallisen etenemisen manipuloimisen ikään kuin jälkikäteen. Aikatasojen sekoittaminen näyttäisikin olevan keino, jota voidaan käyttää hyväksi sekä arkikeskustelussa että spesifissä institutionaalisessa kontekstissa (esim. media ja asiakkaan vuorovaikutuksessa).

Referointi keinona manipuloida keskustelun ajallista etenemistä

Clift lähtee liikkeelle Heritagen ja Raymondin (2005) tutkimuksesta, josta ilmenee, että episteeminen oikeus arvioida lankeaa yleensä sille, joka on esittänyt arvion ensin. Clifin analysoimat referoivat vuorot sijoittuvat tyypillisesti arviointia seuraavaan vuoroon. Tämä on merkityksellistä, sillä Clift osoittaa, että jälkimmäinen puhuja voi omaa aikaisempaa puhet-

taan referoimalla ilmaista päätyneensä jo aikaisemmin samanlaiseen arvioon kuin edellinen puhuja. Referoiva vuoro siis ohittaa edellisen – se kumoaa vuorojen aikajärjestyksen, sillä se esittää tullessa sanotuksi jo ennen kuin meneillään oleva keskustelu on alkanut. Jälkimmäinen arvio ikään kuin kiilaa edellisen ohi. Samalla muuttuu ensisijainen arviointioikeus ja se, kuka yhtyy kenenkin puheeseen.

Referoivan ja referoitavan tilanteen aikatasojen limittyminen näkyy myös syntaktisella tasolla. Couper-Kuhlen osoittaa, että vaikka referoinnin alku on merkitty selvästi, loppua kohti käy yhä vaikeammaksi erottaa, onko sanottu peräisin meneillään olevasta vai referoitavasta tilanteesta. Toisaalta Clift kiinnittää huomiota siihen, että referoidut vuorot on muotoiltu meneillään olevaan keskusteluun sopiviksi. Referoinneissa käytetään muun muassa pronomineja, jotka saavat tulkintansa meneillään olevasta keskustelusta. Esimerkiksi referoidussa ilmauksessa *I said tuh Jean How about it* (s.121) pronomini *it 'se'* saa tulkintansa nimenomaan edellisistä vuoroista, ei referoitavasta tilanteesta, josta referoinnin esitetään olevan peräisin.

Wooffitt on tutkinut meedion eli selvänäkijän ja asiakkaan vuorovaikutusta. Hän analysoi jaksoja, joissa meedio referoi edesmenneen henkilön puhetta. Kuten Wooffitt toteaa, meediona toimiminen sisältää useita vaikeasti uskottavia oletuksia, joista keskeisin lienee se, että meedio pystyisi olemaan yhteydessä vainajien henkiin. Tämän vuoksi hän tarvitsee todisteita. Edesmenneen henkilön puheen referoiminen on tehokas keino, sillä suora esitys luo vaikutelman siitä, että meediolla ja edesmenneellä olisi puheyhteys.

Wooffitt osoittaa kuitenkin yksityiskohtaisten sekventiaalisten analyysien

avulla, miten meediat onkivat tietonsa asiakkailta itseltään. Referoidut jaksot sijoittuvat poikkeuksetta niin sanottuun kolmanteen vuoroon. Ensimmäisessä vuorossa meedio kysyy jotakin tai esittää väitteen, jonka asiakas toisessa vuorossa hyväksyy tai hylkää. Wooffitt osoittaa, että meedio reagoi myös taukoon. Jos asiakas ei reagoi heti, meedio muuttaa suuntaa ja muokkaa aikaisempaa ilmaustaan. Silloin, kun asiakas on osoittanut hyväksyvänsä ensimmäisessä vuorossa esitetyn, meedio siirtyy referoimaan edesmennyttä. Tyypillisesti hän tekee sen tavalla, joka luo vaikutelman siitä, että juuri edesmenneen sanat ovat motivoineet aikaisemmassa vuorossa sanotun. Meedio siis esittää päätyneensä aiempaan kysymykseen tai väitteeseen juuri edesmenneeltä kuulemiensa sanojen vuoksi. Näin hän asettaa edesmenneen henkilön jälkikäteen ensimmäisen vuoronsa toimiksiantajaksi. Samalla hän manipuloi järjestystä, jossa vuorot on luotu; asiakas-han on ehtinyt reagoida ennen referoivaa vuoroa. Meedio käyttää siis hyväkseen samaa keinoa kuin keskustelijat, jotka kilpailevat episteemisestä oikeudesta arvioida (Cliftin tutkimus).

Meedion ja asiakkaan vuorovaikutuksessa korostuu myös puhujien yhteistyö. Referoidut jaksot ovat yhdessä luotuja, sillä asiakas antaa meediolle tietoja, vaikkakin huomaamattaan. Ilman asiakasta meedio ei voisi referoida vainajaa uskottavasti – ja referoinnit muotoillaan juuri asiakasta varten. Toisaalta jo meedion vastaanotolle tuleminen osoittaa, että asiakas on valmistautunut uskomaan meedion ylikuonnollisiin kykyihin. Meedio ja asiakas asettuvat samaan tilaan ja orientoituvat yhdessä siihen, että meediolla on kyseisessä tilanteessa mahdollisuus luoda puheyhteys edesmenneeseen.

Woffittin artikkeli on kirjan viimeinen, ja siinä kulminoituvat teoksen keskeiset teemat: osallistujien yhteistyö, keskustelun sekventiaalisen etenemisen keskeisyys, referoinnin käyttö evidenssinä, vastuun siirtäminen toimeksiantajalle sekä keskustelun ajallisen etenemisen manipuloiminen referoinnin avulla.

MARJO SAVIJÄRVI
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Lähteet

- ATKINSON, J. MAXWELL – DREW, PAUL 1979: *Order in court*. London: The Macmillan Press.
- GOFFMAN, ERVING 1981: *Forms of talk*. Oxford: Basil Blackwell.
- HAAKANA, MARKKU 2005: Sanottua, ajateltua ja melkein sanottua. Puheen ja ajatusten referointi valituskertomuksissa. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 114–149. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HAAKANA, MARKKU – KALLIOKOSKI, JYRKI (toim.) 2005: *Referointi ja moniäänisyys*. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HERITAGE, JOHN – RAYMOND, GEOFFREY 2005: The terms of agreement. Indexing epistemic authority and subordination in talk-in-interaction. – *Social Psychology Quarterly* vol 68 No.1 s. 15–38.
- KUIRI, KAIJA 2006: Referoinnin uusi aika. – *Virittäjä* 110 s. 637–644.
- ROUTARINNE, SARA 2005: Keskustelu-puheen johtolauseiden kielioppia. – Markku Haakana & Jyrki Kalliokoski (toim.), *Referointi ja moniäänisyys* s. 83–113. Tietolipas 206. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SEPPÄNEN, EEVA-LEENA 1997: Osallistumiskehikko. – Liisa Tainio (toim.), *Keskusteluanalyysin perusteet* s. 156–176. Tampere: Vastapaino.
- VOLOSINOV, VALENTIN N. 1973: *Marxism and the philosophy of language*. Kääntäneet Ladislav Matejka ja I. R. Titunik. New York: Seminar Press.

Marin murre sanat vihdoinkin yksissä kansissa

Arto Moisio ja Sirkka Saarinen:
Tscheremissisches Wörterbuch. Aufgezeichnet von **Volmari Porkka, Arvid Genetz, Yrjö Wichmann, Martti Räsänen, T. E. Uotila und Erkki Itkonen**.
Lexica Societatis Fenno-Ugricae xxxii ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 151. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2008. 924 s.
ISBN 978-952-5667-04-2.

Sanakirjan tekeminen on hidasta puuhaa. Vastikään valmistuneella tšeremissin sanakirjallakin on varsin pitkä historia: Suomalais-Ugrilaisen Seuran silloinen puheenjohtaja Otto Donner ehdotti jo vuonna 1895, että Volmari Porkan keräämä tšeremissin materiaali toimitettaisiin julkaistavaksi sanakirjana. Kun marin kielen materiaaleja lopulta 1960-luvulla alettiin työstää, oli käytössä Porkan materiaalien lisäksi myös monien muiden tutkijoiden